

עלון שבועי נחלת שדה

חידושי תורה בדרך הדרוש
והאגדה על פרשת השבוע

מאת מחבר סדרת הספרים "נחלת שדה" על התורה והמועדים

507 פופט פאלק תשפ"ג סנה י"א ט"ו
לתגובות/הערות/דרשות והרצאות ניתן לפנות לטלפון – 050-4145482,
ניתן לקבל את העלון במייל etayba1@gmail.com

הנושא: נטילת הבחירה מהאדם

ומאחר דהאיר לנו בהקדמותיו נלך באורחותיו, ואף אנו נאמר בו מה דקאמר בלעם "אוי מי יחיה משמואל", משמע לדעת שמואל ציער עצמו, ודבר זה צריך ביאור.

ונקדים מה דאיתא בעשרה מאמרות, וידוע לכל בר בי רב, דעיקר התשובה היא הוידוי, וכתב בספר עשרה מאמרות הטעם שהוא "מודה בקנס", ומודה בקנס הוא פטור, וזה אין לאוקמי אלא אליבא דרב, אבל אליבא דשמואל אינו מועיל הוידוי מטעם דמודה בקנס, דאיתא בזוהר הקדוש על הפסוק 'עיני ה' המה משוטטים בכל הארץ', דאית מלאכין משוטטין בכל העולם ורואין מעשה בני אדם, וכשבית דין העליון דן את האדם המה יעידון ויגידון מעשה בני אדם, ואיתא בגמרא דבבא קמא, מודה בקנס ואחר כך באו עדים, רב אמר פטור, ושמואל אמר חייב, נמצא דהוידוי מועיל רק לדעת רב, ואפילו אדם חטא כשמתוודה הוא כקטן שנולד דמי בלי חטא, אבל לדעת שמואל דאמר מודה בקנס ואחר כך באו עדים חייב, אינו מועיל לו הוידוי, וחייב מיתה אם חטא, וזהו שאמר בלעם 'אוי מי יחיה משמואל', בשלמא לדעת רב יש תקוה בוידוי אף על פי שחטא, אבל לשמואל אינו מועיל, ואדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא, אם כן מי יוכל לחיות בלי חטא. עכ"ד (ועי' לחיד"א בספרו מדבר קדמות מערכת ר' אות י"ט).

ובעבר שמעתי הוספה על זה, דזהו שאומרים 'סלחת לעוונינו כי רב הוא', דהיינו שישלח לעוונינו כי 'רב' – הלכה כרב שמודה בקנס ואחר כך באו עדים פטור. וד"ק.

ונראה לומר על פי דרכם הסבר חדש מהו "אוי מי יחיה משמואל" אל' שהכוונה על מילת 'שמואל'.

וזאת בהקדם מה שכתב בספה"ק דברי חיים (פר' בא) לתרץ את קושיית הראשונים, דהיאך העניש הקב"ה את פרעה הרי ניטלה ממנו הבחירה כי הכביד הקב"ה את לב פרעה שלא לשלח את ישראל מארצו?

וביאר ותוד"ק, כי אמנם העולם נברא באופן שיהיה לו לאדם כח בחירה בהתנהגותו, ויוכל לבחור בעצמו האם ללכת בדרך הישרה או לסור מרצונו ית"ש, וכמאה"כ (דברים ל, טו) "ראה נתתי

אחד מנכדיו של רש"י הלוא הוא רבי יעקב המכונה "רבינו תם".

מדוע קיבל את הכינוי "רבינו תם"?

מובא בהגהות מהר"ד על התורת כהנים לר"ד בירדמן אב"ד וישגראד (פר' בחוקותי ה, ג) על דברי התורת כהנים על הפסוק "ותם לריק כוחכם", דבר אחר, זה שהוא משיא את בתו ונותן לה ממון הרבה ולא הספיקו שבעת ימי המשתה לצאת עד שמתה בתו, נמצא קובר את בתו ומאבד ממנו. וע"ז כתב וז"ל: ונתגלה לי בחלום בשנת תר"ד בחודש אייר שלכן נקרא רבי יעקב נכד רש"י רבינו תם, עבור שהוא תיקן תיקון חזרת הנדוניא [עי' תוס' כתובות מז: תוד"ה כתב] וביטל זו הקללה של ותם לריק, עכ"ל".

כלומר ר"ת תיקן שיחזרו הנכסים באופן שמתה האשה לאבי הבת, וביטל את קללת 'ותם לריק כוחכם', לכן נקרא 'רבנו תם'.

בדומה לזה מפרש רבי יהונתן אייבשיץ צוק"ל בספרו 'מדרש יהונתן' את הפסוק בפרשתינו: "ויגר מואב מפני העם מאוד כי רב הוא". ולכאורה מה היה להם לחשוש אחר שיש את הציווי "אל תצר את מואב"?

אך איתא (גיטין לח.) "עמון ומואב טהרו בסיחון", כלומר אף שאסור היה לישראל לכבוש את חלקם של מואב, אולם כיון שסיחון לקח מעמון ומואב את שטחם הותר לישראל לקחתו מסיחון, ואיכא פלוגתא בגמ' (סוכה ל: ב"ק קיז:) רב אמר, קרקע נגזלת. ושמואל אמר, קרקע אינה נגזלת. נמצא כי רק לפי שיטת רב הותר לישראל לקחת את אדמתם של מואב שכבשו אנשי סיחון. וזהו הפירוש "ויגר מואב מפני העם כי 'רב' הוא, כי הלכה כרב שקרקע נגזלת.

וכן בסוף ספר סוף גלגולי נשמות להרמ"ע מפאנו הובא (ליקוטים אות ט', ולכאורה הוא מהמדפיס אות ט'): עוד בכתבי בוצינא קדישא האר"י זלה"ה, על הפסוק "אוי מי יחיה משמואל", שבלעם הצטער מה שראה כי קרח יבוא לידי תיקון, מאחר דיצא ממנו שמואל, אבל על עצמו לא ראה תיקון, לכך ציער עצמו, הרי לך דנרמז "שמואל" בשתי תיבות אלו.

לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע וגו'". וזהו ההנהגה הטבעית שנקבעה בבריאת העולם.

ואולם ישנה הנהגה שהיא למעלה מדרך הטבע, ובהנהגה זו אין בה בחירה, ועל כן כאשר רצה הש"ת ללמד את בני ישראל כי הוא הבורא והמנהיג היוצר כל המהוה כל היות, התעוררה הנהגה זו של למעלה מדרך הטבע, וניטל כח הבחירה מפרעה הרשע, וזה שאמר הכתוב 'ב'א אל פרעה כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו', ואל תתמה בדבר שניטלה הבחירה מפרעה הרשע כי עיקר התכלית הוא "למען תספר באזני בנך ובן בנך את אשר התעללתי במצרים ואת אותותי אשר שמתני בם", ומכך תצא טובה גדולה לבני ישראל, כי כאשר יהיו ח"ו בשפלות בדיוטא התחתונה, מ"מ לא יטוש ה' את עמו, וירחם עליהם לעוררם באתערותא דלעילא לקרבם אליו.

וזהו שנאמר "וידעתם כי אני ה'", "רצ"ל שעי"י שניטלה הבחירה מפרעה כדי להענישו, יתעורר קל וחומר שבאם להרע ולהעניש נטל הקב"ה את כח הבחירה מן האדם, כל שכן וק"ו שלענין הטובה להתקרב אל הש"ת, יעורר הקב"ה הנהגה זו לרחם על עמו ולטהר חוסיו בדין, עיי"ש.

והנה, כח זה של נטילת הבחירה נתן הקב"ה ביד עבדיו הצדיקים שבכל דור ודור, כאשר כתב רביה"ק מלובלין ז"ע (ראה בספר זכרון זאת, פר' נשא) שהצדיק יכול ליטול הבחירה מן האדם ולהפכו לצדיק, ואף שיש לכל אחד בחירה חפשית לבחור את הדרך ילך בה, מכל מקום בכח צדיקי אמת להפך דרך הטבע, ולקחת את הבחירה מן האדם.

וכן כתב האור החיים הקדוש (פרשת שלח י"ד, כ"ד) לבאר מהו שנקרא כלב "עבדי כלב" ויהושע לא קיבל תואר זה וז"ל: וטעם שאני קורא אותו עבדי הוא עקב, פירוש שכר אשר היתה רוח אחרת עמו, שהגם שיהושע גם כן לא ניאץ ה' עם המרגלים, אף על פי כן זה היה לו סיבה תפילת משה הצילתו מיצר הרע ומכוחותיו שהם המרגלים לבל יטעוהו, מה שאין כן כלב, שנכנס בגדר סכנת יצר הרע וחברתו הרשעה, ותחל רוח רעה לפעמו, והראיה שהלך ונשתטח על קברות האבות (סוטה לד:), והוא אומר רוח אחרת עמו, ואף על פי כן וימלא אחרי, פירוש השלים אחר רצונו יתברך.

ודקדק לומר בדרך זה, לצד שיש באדם שני יועצין, יועץ רע, ויועץ טוב ללכת אחרי ה', והוא השלים ומילא אחרי חלק ה', וזה הוא על דרך אומרם ז"ל (קידושין לט:): מי שבאה עבירה לידו וניצול ממנה נותנין לו שכר כעושה מצוה, וזה אינו ביהושע כי לא היתה רוח אחרת עמו להטעותו מדרך השכל כי משה מנעו, ויש כח בתפלת הצדיקים גם לבחינה זו, בסוד צדיק מושל ביראת ה', והבן אשר על כן זכה כלב שיקרא עבד ה' כמשה רבינו עליו השלום. ע"כ.

וכן כתב בפרשת וזאת הברכה (פרק לג פסוק ו) בענין ברכת ראובן וז"ל: ואומר "ויהי מתיו מספר" - התפלל עליהם שיהיו צדיקים, לפי שנמקו השרשים במאורע גדוליהם במעשה קרח כאמור בסמוך, לזה התפלל 'ויהי מתיו מספר', פירוש על דרך אומרם ז"ל (שם נו) שאמר חזקיה לפני הקדוש ברוך הוא, רבים אשר את שבנא וגו', והשיב הקדוש ברוך הוא אין מנין לרשעים, לזה אמר משה במתק לשונו מתיו מספר, פירוש שלא יהיו רשעים, שאז אין מנין להם, ותועיל תפילת צדיק על הדבר בסוד צדיק מושל ביראת אלהים. עכ"ל.

לפי זה יש לומר, גם אצל בלעם ובלק אנו רואים את אותה הנהגה שנקלחה הבחירה מן בלעם, כאשר הוא רואה כי האתון

פותחת את פיה כאשר הוא בדרכו לפגוע בעם ישראל, ובכל זאת אינו מתעורר לשוב. ואף לאחר מכן הוא מנסה שוב ושוב לקלל ובמקום לקלל נמצא מברך. ועוד בסוף נאמר (כ"ד, כ"ה) "ויקם בלעם וילך וישב למקומו וגו'". אחר שנתגלה לו בנבואה ממה שעתידי להיות באחרית הימים לימות המשיח, היה מן הראוי שדיבורים אלו יעשו עליו רושם לטובה, שהרי נוכח לראות את גדלותם ומעלתם של בני ישראל, ובכל זאת חזר אל עמו, ללא כל שינוי, אלא על כרחך כי נלקחה ממנו הבחירה.

ומעלה זו של לקיחת הבחירה מהאדם, קיימת אצל הצדיקים אשר בכוחם לגזור לקחת את הבחירה מן האדם. ודבר זה נלמד מן הפסוק בספר שמואל (שמואל ב פרק כג ב'): "מוֹשֵׁל בְּאָדָם צְדִיק מוֹשֵׁל יְרָאֵת אֱלֹהִים".

על כן בסופו אומר בלעם: "אוי מי יחיה משמו אל", שכוונתו אל הנביא שמואל אשר בו נאמר הפסוק אשר ממנו למדים כי צדיק גוזר והקב"ה מקיים.

והנה נאמר בתורה על בלעם (כ"ד, א') "וישת אל המדבר פניו", ובתרגום ירושלמי על אתר תרגם: "והוה מדכר להון עובדא דעיגלא". והיינו, שבלעם רצה לעורר את חטא העגל על ראשי עם קודש.

ונראה לבאר ענין זה בהקדם מה שמובא בזוה"ק (פרשת כי תשא דף קצא:): אמר רבי שמעון: תא חזי כתיב "וירא העם כי בושש משה לרדת מן ההר", "העם" זה ערב רב. מי ערב רב? וכי לודים וכושים וכפתורים היו שם שקרא להם 'ערב רב'? והלא מצריים היו וממצרים נסעו! אילו היה שם ערבוביא של עמים רבים היה יכול לקרוא אותם בשם "ערב רב", אבל מכיון שהיו רק בני מצרים משום מאי כתב "ערב רב".

אלא ערב רב שעלה איתם עם אחד ולשון אחד היו, אבל הם היו כל חרשי מצרים וכל החרטומים של המצריים שכתוב בהם "ויעשו גם הם חרטומי מצרים". שרצו להתקומם כנגד פלאותיו של הקדוש ברוך הוא, כיון שראו את הנסים והנפלאות שעשה משה במצרים, באו אל משה וביקשו שיקבל אותם בין בני ישראל.

כלומר, הערב רב היו החכמים והמכשפים של מצרים, מה שאפשר לכנותו במושגים שלנו 'העלית של החברה המצרית', אנשי המדע והכישוף של האקדמיה המצרית. וכשראו את האותות והמופתים שעשו משה ואהרון והבינו ש'אצבע אלהים היא' אשר עושה ניסים אלה ולא שיטות כישוף למיניהם. ולכן החליטו להתגייר.

אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה: לא תקבל אותם. אמר משה: ריבוננו עולם, כיון שראו את הגבורה שלך הם רוצים להתגייר. יראו את גבורתך בכל יום וידעו שאין אלהים בלעדיך. וקיבל אותם משה.

אמאי קרא אותם "ערב רב"?

אלא הם היו כל חרשי מצרים, בראש הערב רב היו שני ראשי המכשפים בשם יונוס וימברוס שהיו בניו של בלעם.

ולבאר דברי הזוה"ק, נקדים: בתחילת היום כלומר בעמוד השחר מתעוררת מידת החסד לשלוט בעולם, זהו שנאמר: "וישכם אברהם [כלומר מידת החסד] בבוקר". עד חצות היום, בחצות היום מתחלפת ההנהגה למידת - הדין ולכן נדרשת אז זהירות רבה יותר שלא להיפגע ממנה, ולכן יהא אדם זהיר בתפילת המנחה שנתקנה ע"י יצחק מידת הדין על מנת למתק את הדין השורה אז בעולם.

וככל שמתקרבת הלילה מידת הדין גוברת בעולם. ומתשע שעות ומחצה זמן 'מנחה קטנה', מחמת התגברות הדינים בעולם יכולים המכשפים להפעיל את כישופיהם.

אולם ינוס וימברוס היו מכשפים גדולים והיה בכוחם להפעיל כשפים כבר משעת חצות היום. ולא הוצרכו להמתין לזמן מנחה קטנה. ולכן נקראו "ערב רב" רב בארמית הוא 'גדול'.

וכאשר ירידתו של משה מן ההר מתעכבת לפי חשבונם של עם ישראל נאמר: "וירא העם כי בשש משה לרדת מן ההר ויקהל העם על אהרון..." "בשש" – בא שש, באה השעה השישית. היינו כיון שהגיע חצות היום ואז מתחילה מידת הדין לשלוט בעולם יכולים אותם מכשפים גדולים לעשות את אשר חפצו.

מוסיף ואומר ה"זהו"ק: תא חזי, כל ענני כבוד שהלכו במדבר לא היו מכסים אלא את בני ישראל לבד, ואותו ענן כבוד, שעליו נאמר: "וה' הולך לפניו יומם בעמוד ענן", הלך לפניו וערב רב והצאן והבקר היו הולכים מחוץ למחנה באחרונה.

אמר ר' אלעזר: אבא אי הכי אותם ערב רב לא היו אוכלים מן המן? אמר לו: ודאי הכי הוא אלא מה שנתנו להם ישראל כמי שנותן לעבדו מן התמצית שהיא הפסולת שנשארה אחרי הריחים. והפסוק הכריז ואמר "ובני ישראל אכלו את המן" בני ישראל אכלו את המן ולא אחר, "ויראו בני ישראל ויאמרו איש אל אחיו מן הוא" - בני ישראל ראו, ולא ערב רב וצאן ובקר, אשר היו ביניהם. עד השתא היו אותם ערב רב כפופים והשתא קמו ורצו לעשות מעשה בכדי להגביר סטרא אחרא. אמרו נהיה כלנו עם אחד עמכם בכלל או יהא לנו מי שילך לפנינו כמו שהולך אלהיכם לפניכם.

לקחו שני המכשפים ביניהם את הזהב, אחד נטל שני שלישים ואחד שלישי. ועמדו נוכח השמש בשש שעות עשו כישופיהם ולטו בלטיהם בכשוף שבפיהם כיון שהגיעה התחלתה של השעה השביעית הרימו שניהם את ידיהם על ידיו של אהרון, כיון שקיבל מידיהם את הזהב יצא קול ואמר: "יד ליד לא ינקה רע" דכתיב "כי ברע הוא". אלמלי היה אהרון אומר להם: הניחו את הזהב על הארץ ואני אקח, לא היו יכולים לעשות בכישופיהם כלום, אבל הוא נטל מידם, והפסוק מתרעם ואומר: "ויקח מידם". ראו מה עשה אהרון! אדם נביא, אדם חכם לא ידע להישמר, שאלמלי לקח מן הארץ, כל הכישופים שבעולם לא היו יכולים להצליח. אבל במה הצליחו? במעשה זה, משם "ויקח מידם" ולא מן הארץ. עכ"ד ה"זהו"ק.

ובספ"ה חסד לאברהם (מעין ה' נהר י"ז) מוסיף ומבאר מדוע העגל היה תבנית שור, וז"ל"ק: וכבר ידעת כי ערב רב הם עשו את העגל, וראשי ערב רב הם יוניס וימבוריס הם שני בניו של בלעם הרשע, והם אשר לקחו עצה ואשר השליכו טס של זהב וגו', וצריך לידע מה כוונת בני בלעם בעשותם את העגל הזה ומה הנאה היה להם בזה?

אמנם הענין הוא כי הלא נודע כבר אצלנו כי בלעם הוא פסולת ה"זהו"ק שייצא מדעת שהוא שורש משה רבינו ע"ה, וז"ש "וידוע דעת עליון", גם ערב רב הם סוד הפסולת של הדעת, כי כן ערב רב בגימטריא דע"ת, אך אינם כ"כ זהו"ק כמו בלעם. ודע כי לבן ובלעם ובעור ובניו של בלעם כולם משרש אחד, כי לבן הוליד בעור ואח"כ נתגלגל לבן בבלעם, וכולם היו מכשפים גדולים ועובדי עבודה זרה.

ודע כי נשמת בעור אביו של בלעם נתגלגל בצומח, והיה תמיד באותו גלגול ולא היה יכול לצאת משם, ולכן בני בניו שהם ינוס וימברוס רצו להעלותו, וכן כל הערב רב רצו בזה כי קרובים הם אליו, ולכן נמצאו באותו מעשה הרע ההוא, וראו כי אי אפשר להוציא משם אם לא על ידי שיחטיאו את ישראל, וע"י קטרוג זה תתגבר הקליפה

ותוכל להוציא את בעור אביהם משם וגו', ולכן השליכו אותו הטס של זהב שכתוב בו 'עלי שור', כדי שעל ידו יעלה ג"כ נשמת בעור אביהם המגולגל בצומח ויתגלגל בבעל חיים, שהוא השור ההוא הנעשה ע"י כשפיהם, ויעלה מדריגה גדולה עד שיעשה אלוה עליהם, ואז יצא העגל צווח ואמר: "אנכי ה' אלהיך", שהיה כח בעור הרשע שם, ושם רשעים ירקב הנתון תוך העגל ההוא ע"י הכשפים, והרשע ההוא היה אומר: "אלה אלהיך ישראל". וזהו סוד שאמרו רבותינו ז"ל שהאכילוהו עשבים כמו שכתוב "כתבנית שור אוכל עשב", פי' כי כיון שהוא היה מגולגל תוך העשבים שהם צומח לכן היה אוכל עשבים להעתיק משם נשמתו המגולגלת שם, וע"י אכילתו אותם יחזרו אבר מאברי השור, וענין זה היה חדש תמוז, כי הוא חודש האחרון מן הארבעה חודשים שבו נשלמים המגולגלים בצומח להתגלגל בבעלי חיים כנ"ל. ע"כ.

ולפי דרכינו יש לומר, כי מצינו במסכת עבודה זרה (ד:): שחטא העגל נעשה ללא בחירה מעם ישראל: אמר רבי יהושע בן לוי: לא עשו ישראל את העגל אלא ליתן פתחון פה לבעלי תשובה, שנאמר "מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי כל הימים וגו'". והיינו דאמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי: לא דוד ראוי לאותו מעשה ולא ישראל ראוי לאותו מעשה, לא דוד ראוי לאותו מעשה דכתיב "ולבי חלל בקרב". ולא ישראל ראוי לאותו מעשה דכתיב "מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי כל הימים". אלא למה עשו? לומר לך, שאם חטא יחיד אומרים לו כלך אצל יחיד, ואם חטאו צבור אומרים להו לנו אצל ציבור. וצריכא, דאי אשמועינן יחיד משום דלא מפרסם חטאיה אבל ציבור דמפרסם חטאיהו אימא לא, ואי אשמועינן ציבור משום דנפיש רחמייהו, אבל יחיד דלא אלימא זכותיה אימא לא, צריכא.

וכתב רש"י: לא עשו ישראל את העגל - כלומר גבורים ושליטים ביצרים היו ולא היה ראוי להתגבר יצרים עליהן, אלא גזירת מלך היתה לשלוט בהם כדי ליתן פתחון פה לבעלי תשובה, שאם יאמר החוטא לא אשוב שלא יקבלני, אומרים לו צא ולמד ממעשה העגל שכפרו ונתקבלו בתשובה. ע"כ.

נמצא כי גם חטא העגל נעשה ללא בחירה, והנה, בלעם רצה לעורר את חטא העגל כיון שרצה לתקן את גלגולו של אביו בעור, ולקטרג על עם ישראל. אולם בזה פעל להיפך, כי עורר בזה את ההנהגה מעל הטבע אשר פעמים הקב"ה נוטל את הבחירה מבני האדם, גם כדי להיטיב עמם, כמו שקרה בחטא העגל שנכשלו ישראל על ידי שניטלה מהם הבחירה. כך יתנהג עמם הקב"ה שאף ינטל מהם הבחירה ולא יבואו לידי חטא.

בזה יבואר הפסוק בתהילים (פרק פ"ג, י"ב) "שיתמו נדיבמו כערב וכזאב".

וזאת על פי מה שכתב ב'ספר גלגולי נשמות' (להרמ"ע מפאנו, אות י, עב) ששני בניו של בלעם שנקראו בשם ינוס וימברוס, לבן אחד של בלעם היה בעל חי מסוג 'עורב' שהוא היה עושה אתו כשפים, ולבן השני של בלעם היה בעל חי מסוג 'זאב' שהוא היה עושה אתו כשפים, ונקראו שני הבנים בשם 'עורב' ו'זאב' על שם בעלי החיים שלהם. ומאוחר יותר שניהם הפכו להיות שרי מדין ונהרגו בזמן גדעון, שנאמר "וַיִּלְכְּדוּ שְׁנֵי שָׂרֵי מִדְיָן אֶת עֵרֶב וְאֶת זָאֵב וַיְהַרְגוּ אֶת עֵרֶב בְּצוּר עֹרֵב וְאֶת זָאֵב הָרְגוּ בְּקָב זָאֵב וַיִּרְדְּפוּ אֶל מִדְיָן וְרֹאשׁ עֵרֶב וְזָאֵב הֵבִיאוּ אֶל גְּדַעוֹן מֵעֵבֶר לְיַרְדֵּן" (שופטים ז, כה).

והיינו דוד המלך מבקש שהקב"ה יעניש את הרשעים, לכן הוא מדמה זאת ל'עורב וזאב' שהביאו את חטא העגל, ובזה עוררו כי פעמים נוטל הקב"ה את הבחירה מבני האדם, כך יטול הקב"ה את הבחירה מן הגויים הרשעים ויבואו לידי חטא ויענשו.